

UNA PLAÇA FORTA OBLIDADA A LES MEDES

Aquest és un treball fruit de la curiositat. Coneixem bé el paper estratègic que les illes Medes han jugat al llarg de la història. Alhora coneixem, a partir de fotografies i treballs principalment fets per l'estatidenc Marcel·li Audivert, de l'existència d'una plaça forta del segle passat a les illes. En aquest sentit, hem volgut, d'una manera global, explicar el context històric que la va crear i, d'una manera concreta, ens ha interessat recollir en quin estat es troba actualment aquella fortalesa, i comentar el seu funcionament durant el segle XIX. Som conscients que els resultats que aportem són fragmentaris i incomplets i que caldrà estudiar tot aquest tema d'una manera sistemàtica.

Les illes i la seva història

Hem cregut convenient, abans de passar a descriure i analitzar les estructures de la plaça forta, donar una breu visió històrica de les illes amb l'objectiu d'entendre el paper estratègic que les Medes han tingut des de l'edat mitjana. Així, ja Corona Catalanoaragonesa va voler construir defenses estables a les illes, fet que no es va aconseguir fins a l'edat moderna, quan les Medes seran disputades per les principals potències del moment: França i Espanya. La construcció d'una fortalesa estable, tal com va succeir a partir de 1811 en plena Guerra del Francès, és ja un intent assajat sense gaire èxit en el passat.

Passats els primers suposats enterraments romans¹, les Medes van estar tranquil·les durant uns quants segles. No va ser fins al XII que els pirates hi aparegueren per primera vegada. En aquell moment tenim notícia que aprofitaren per entrar a la costa fins arribar al monestir d'Ullà². No sabem si fou una operació aïllada o altra volta es van establir a les Medes; no obstant això, ens inclinem més per la primera opció, ja que fins al segle XV no es troba cap més notícia de possibles atacs. Coincidien en el temps la força marítima de la Corona Catalanoaragonesa i el control de la Mediterrània. Els pirates, doncs, hagueren d'esperar fins als segles XV i XVI, moment en què l'esmentada Corona deixa de tenir una flota marítima important. Aquesta situació s'agreuja amb la unió amb Castella al final del XV, i encara més al llarg del segle XVI quan Catalunya esdevé una part més de l'Imperi dels Àustries, molt més preocupat en els afers atlàntics que no en la Mediterrània. És per aquests motius que el comerç i la costa deixen d'estar protegits i es podien atacar de nou sense gaires complicacions.

Començava, doncs, una nova etapa per a les illes. Almenys pel que fa a la nostra costa, i també com a punt de parada entre les rutes marítimes, les illes passarien a ser un enclau des d'on els pirates atacarien els seus objectius, mentre els cristians intentaven, en va, ocupar-les de manera estable. El 1408, sembla, pels documents, que hi instal·laren una torre de defensa i posaren les bases d'un monestir de l'orde del Sant Sepulcre de Jerusalem (Hospitalers)³. No ens queda, però, cap més notícia d'aquesta construcció i sembla que es podria haver enfonsat juntament amb una part de l'illa, fet del qual tenim notícia el 15524. Entre aquestes dates, els pirates s'havien anat disputant les illes amb les tropes catalanes i els torroellencs, però els primers continuaven essent els amos del mar i les illes es mantindrien indiscutibles fins a mitjan segle XVII. Durant aquells anys, els pirates prepararen des de les Medes nombroses incursions a la costa torroellenca i atacaren els masos, que hagueren de construir les seves pròpies torres de defensa. Aquesta situació arribà a la seva fi el 1655, quan entrà a les illes l'exèrcit francès.

Durant l'època moderna, concretament a partir del segle XVII, les illes passen a ser un punt estratègic polític i militar a la Mediterrània Occidental. Això fa que siguin cobejades per l'Estat francès, que hi fa llargues estades coincidint amb els períodes més àlgids en els conflictes amb la monarquia hispànica: ocupació durant i després de la Guerra dels Segadors, entre 1655 i 1680, i durant la Guerra Gran, l'any 1794, moment en què ja tenim notícia de l'existència d'una fortificació. Al llarg d'aquests anys, l'exèrcit espanyol va ser capaç de fer retrocedir els francesos per terra, però mai per mar i molt menys va poder fer-los fora de les Medes.

A què es deu aquest interès per les illes? Si examinem un mapa de la costa catalana, ho entendrem ben aviat. Les Medes són unes de les poquíssimes illes del nostre litoral i es troben precisament al bell mig de les rutes de navegació de cabotatge de la Mediterrània Occidental. Qui controlés les Medes controlaria també la navegació d'aquest sector marítim i alhora disposaria d'una base excel·lent des d'on accedir a la plana.

Aquests factors, entre d'altres, expliquen perquè les Medes varen convertir-se en un objectiu important per França cada cop que volia atacar Catalunya. Un dels papers més importants de les illes en el marc dels conflictes entre França i Espanya va ser durant la Guerra del Francès (1808-1814).

Napoleó i les illes Medes

Entre els anys 1808 i 1814, Napoleó va voler consolidar el seu imperi amb la conquesta de la Península Ibèrica, empresa que ell mateix

considerava fàcil, atès el buit de poder en què es trobava el país davant la feblesa del regnat de Carles IV. No obstant això, Napoleó va trobar-se amb una oposició popular que no li va permetre mai enllestir la conquesta del país. Un altre dels inconvenients de la “Grande Armée” va ser que Espanya va comptar Anglaterra com a aliada, la qual considerava l'Imperi napoleònic com una amenaça a la seva política d'expansió colonialista.

A poc a poc però, els francesos van anar controlant el territori. Així, el 10 de desembre de 1809, després d'un llarg setge, la ciutat de Girona. Precisament, un dels primers documents que trobem de les illes prové d'aquell moment i fa referència a l'ajut que el general Álvarez de Castro, defensor de Girona, sol·licità al governador de les illes Medes, Agustí Cailleux, el qual promet enviar ajuda malgrat les dificultats amb què es troba...

“(...) yo aunque estoy circuido por los franceses que se hallan apostados en Albons, La Escala, Vellayre y todos los días en Torroella de Montgrí, haré un esfuerzo para mandar algunas personas de mi confianza para poder socorrer a nuestros invencibles hermanos.”⁵

Aquests documents ens revelen l'ocupació militar de les Medes en època de la Guerra del Francès i la seva pertinença al bàndol espanyol. Aquesta ocupació, però, no duraria gaire, ja que fins l'agost de 1811 les illes són ocupades pels francesos.

La presa de les illes pels francesos l'hem de relacionar amb tot el que succeeix a la resta de Catalunya. D'una manera gradual, l'exèrcit napoleònic va anar conquerint el país. Així, a la fi del 1811, es podia considerar acabada l'ocupació francesa de Catalunya, que ja el 1812 passa a formar part de la divisió provincial de l'Imperi napoleònic.

Curiosament, en aquell moment crític les Medes són vistes com un lloc d'interès estratègic i militar pel capità general de Catalunya de les forces angloespanyoles, Lluís Lacy, el qual va determinar per aquest motiu prendre'n possessió. Així, el 29 d'agost de 1811, el coronel anglès Green, ajudat pel baró d'Eroles amb 150 miquelets, arribaren a les Medes a bord de la fragata anglesa “Indomable” i se n'apoderaren⁶.

Els francesos varen reaccionar amb contundència i, des del cap de la Barra, amb bateries, no varen deixar de fustigar mai els seus ocupants, fins al punt que Green i Eroles decidiren abandonar les Medes després d'incendiar la fortalesa la nit del 2 al 3 de setembre.

La reacció del general Lacy va ser la de tornar a les illes Medes i

reconquerir-les. A tal fi, ell mateix va embarcar-se l'11 de setembre en la fragata anglesa "Undaemstead" i amb 200 homes va arribar davant la Meda. Des d'aquí va dividir les seves forces: un grup va desembarcar a la costa i va destruir les bateries franceses i l'altre va desembarcar a les illes Medes. Quedà a les illes el coronel Josep Massanés, que va dirigir unes obres de fortificació d'importància.

L'èxit militar aconseguit fou considerat pel mateix Lacy de gran importància, i no dubtà en batejar les Medes amb el nom d'illes de la Restauració, indicant que d'aquí renaixeria la restauració de Catalunya.⁷

Quins motius devien portar a voler controlar les illes Medes en un moment en què tota Catalunya era en mans franceses? Se'ns acudeixen aquí molts motius: en primer lloc, les Medes tenien un valor altament estratègic, ja que des d'allà una potència marítima com era l'aliada espanyola en el conflicte, Anglaterra, controlaria fàcilment la comunicació marítima entre França i Espanya. Aquest control podria retardar l'abastament de l'exèrcit napoleònic per mar, punt aquest importantíssim en el desenvolupament posterior de la guerra.

En segon lloc, des de les illes es podia atacar fàcilment la reraguarda d'un exèrcit que, si bé era gairebé invencible en batalla oberta, podia rebre revesos importants en accions de sabotatge o d'escaramusses. De fet, la majoria d'èxits del bàndol angloespanyol són atacs petits, però sobre punts molt concrets mal defensats per l'exèrcit napoleònic. Un exemple de tot això ens el dona l'actuació del governador de les illes, general Manuel Llauder, qui l'any 1812, amb els vaixells de què disposava s'apoderà de les embarcacions que proveïen els enemics i va destruir la bateria francesa instal·lada al cap de la Barra⁸. Hem de tenir en compte que en aquest moment, entre 1811 i 1814, l'únic port en mans dels angloespanyols a Catalunya era el de les Medes.

Tot això justificaria les accions empreses pels militars a les illes, que queden paleses en el projecte del governador de les Medes Josep Massanés, de l'any 1811, que vol convertir les Medes en un dels ports més importants de la península...

*"(...) un proyecto de fortificación estable que puede adaptarse con la idea de un plan de población y tres proyectos para unir las dos islas con el objecto de formar un puerto que proporcione la posible seguridad a las embarcaciones."*⁹

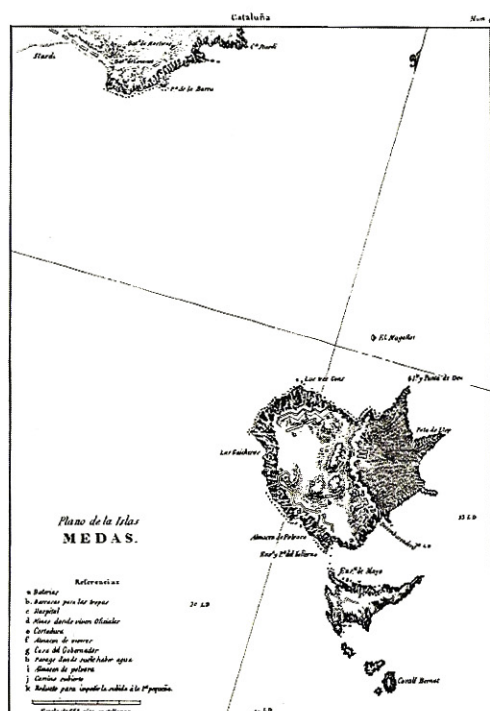
El paper estratègic de les illes queda corroborat en molts documents de l'època que comparen aquest punt amb un segon Gibraltar.

Hi ha encara un darrer punt d'interès en el control de les illes Medes. Un decret del 20 d'octubre de 1811 de les Corts de Cadis, òrgan que es va erigir en representació del govern de l'Estat en absència de la monarquia espanyola, va considerar que...

*"Atendiendo las Cortes Generales y extraordinarias a la necesidad de facilitar las especulaciones mercantiles de los habitantes del Principado de Cataluña (...) decreta que se habilite el puerto de las Medas en Cataluña, como lo estaba el de Tarragona antes de su ocupación por los enemigos."*¹⁰

En resum, es veu la necessitat de col·laborar en la riquesa de la nació i en aquell moment és l'únic port de què es disposa per a les especulacions mercantils al mar. Potser hi ha, en el subconscient d'aquest Decret de les Corts de Cadis, una clara voluntat lliberal que porta a formular d'una manera pràctica els principis econòmics lliurecanvistes difosos per Adam Smith, que postulava que la riquesa d'un país està determinada pel grau d'intercanvi que pugui haver-hi.

En un plànol de les illes de l'any 1813 observem l'avanç de les fortificacions militars i l'emplaçament de les bateries franceses al cap de la Barra (plànol 1).

Extret d'un portolà de Cadis de l'any

1813.

Acabat el conflicte, continua una guarnició a les illes. Així, a l'Arxiu Municipal de Torroella, en el llibre d'Actes, hi ha una referència a la tropa que hi havia a les illes l'any 1823 i que constava d'un sergent primer, quatre caporals primers, 9 granaders, 59 soldats, 1 tambor, dos caporals de segona i tres artillers¹¹.

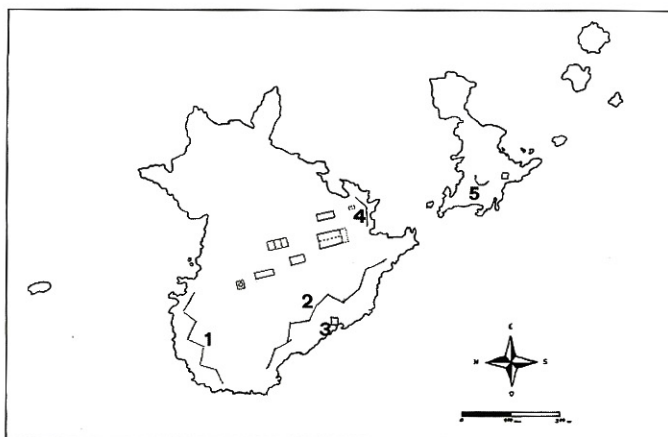
La guarnició de la Meda va desaparèixer definitivament l'any 1890, atesa la poca importància estratègica del lloc. Només un guardià vigilarà fins els anys 20 del nostre segle l'estat de la fortalesa i ho comunicarà a la comandància de Figueres. A partir d'aquest moment, només viuran a les illes els farers encarregats del funcionament de la llanterna i la fortalesa començarà a caure en l'oblit i, gradualment, anirà minvant el seu record.

Els vestigis d'una fortalesa

Farem un repàs de les construccions -algunes ja ruïnoses- que tenim a les illes en l'actualitat. En aquest cas, poques referències podem fer als documents i sols utilitzarem de guia un portulari del 1813 i un projecte d'una fortalesa de l'any 1811, documents ja esmentats anteriorment.. Aquests elements, juntament amb les fotografies antigues de què disposem i les actuals, ens serviran per fer-nos una idea de la grandària i les parts de la fortalesa que s'organitzà a les Medes i, a més, també, ens servirà per analitzar globalment com funcionava la fortalesa. Per a l'exposició del treball utilitzarem un mapa on situarem l'emplaçament d'aquests vestigis.

Què queda de la fortalesa?

D'entre els elements que hem observat, distingim, d'una banda, els emplaçaments per a bateries i edificis estrictament d'ús militar i, de l'altra,

Les
fortificacions de les
illes Medes.

dependències no vinculades directament a la funció militar: cisternes, habitatges, allotjament de tropa...

Pel que fa al primer grup, hem observat que els emplaçaments per a bateries voltaven la major part dels penya-segats de la banda nord i sud-oest de l'illa Meda Gran (núms. 1 i 2). Per sota d'aquesta darrera zona de bateries hi ha encara les restes d'un edifici destinat a la guàrdia, estratègicament situat, que protegiria, d'una banda, l'accés per mar a l'illa, en el punt més natural per desembarcar, l'actual embarcador i, de l'altra, dificultaria l'accés al planell de l'illa (núm. 3). Una altra zona de bateries la trobem a la part sud-oest de l'illa (núm.4). Per últim, hi hauria també bateries a la Meda Petita (núm. 5). Lligat amb aquestes darreres bateries, hi ha en aquesta illa una torre de petites dimensions.

Bateries davant la Meda Petita. Fotografia de Josep Vert i Planas.

Pel que fa a les altres dependències, hem de dir que moltes de les seves funcions no estan ara per ara clares, però serien molt diverses. Nosaltres hem recollit una cisterna per a emmagatzematge d'aigua, una probable zona d'habitatge o d'emmagatzematge de queviures i moltes altres dependències lligades a les necessitats derivades de l'existència de tropes a les illes.

Val la pena destacar que la zona on hem trobat la majoria d'edificis es correspon amb la més protegida i s'estén al llarg d'una vall, no gens fonda, situada a la part central de l'illa, que no és visible ni accessible des de la costa. Aquest fet permetia, alhora, la recollida d'aigua plujana i la protecció de l'artilleria situada en terra ferma.

Començant pel nord de l'illa, trobem una casa allargassada que en el cartulari del 1813 sembae aparèixer com a hospital, element ben lògic si tenim en compte que les Medes eren un punt de fricció en la Guerra del Francès. Sembla lògic pensar que, un cop acabat el conflicte, aquest edifici tindria un altre ús (fotografia 2).

Un xic més avall, a l'altre costat, tenim una altra casa també allargassada en la qual s'hi veuen les parets que delimitaven les habitacions interiors. Podríem relacionar aquest edifici amb la casa del guardià de les illes Medes (fotografia 3).

Antic Hospital?

Edifici, probable residència del guardià de les illes.

A la part sud de la vall és on trobem la zona principal i més ben conservada de les dependències. Hi podem destacar les dues cisternes de forma rectangular i cobertes amb una volta cadascuna (fotografia 4). Tenen la mateixa amplada i en superfície estan cobertes per una única teulada. Totes dues cisternes tenen la mateixa grandària i a l'exterior cadascuna té dues entrades d'aigua amb el corresponent dipòsit de decantació, una situada al davant i una altra al costat (fotografia 5). A l'interior val la pena destacar els escalons, avui destruïts no sabem per quin motiu, i els arcs de rajol que s'entreveuen per la caiguda del rebastiment. De nou a l'exterior, hi ha una única entrada que se separa en cadascuna de les escales de les cisternes. L'aigua s'extreia mitjançant dues fonts situades un xic més avall d'aquesta entrada i on trobem restes d'una datació de la qual només es veuen dues xifres: 18...

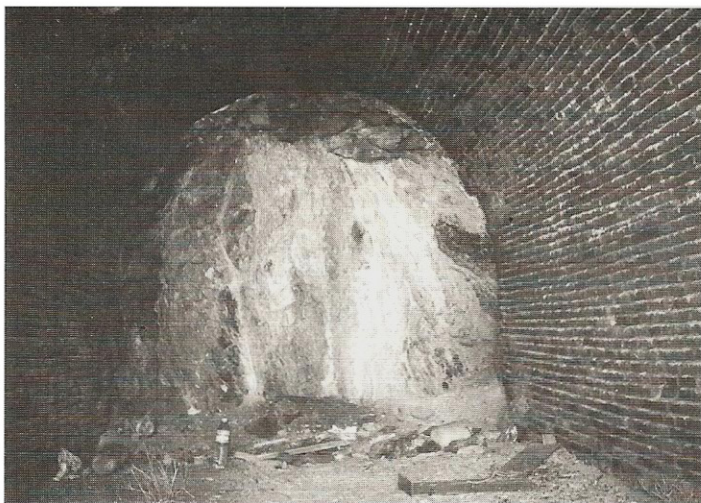

Interior de la cisterna de
les illes Medes.

Detall del dipòsit de decantació d'aigua de la cisterna.

Prop de la cisterna, a la part oest, trobem una gruta semiartificial de la qual destaquen les parets i la volta de rajola que segueixen el perfil de la mateixa pedra (fotografia 6). En un dels costats, apareix una porta que ens condueix a una segona galeria que s'endinsa uns 3 metres per la roca natural (fotografia 7). Podria ser que antigament aquesta galeria fos més profunda i que en l'actualitat s'hagués esfondrat.

Interior de l'edifici
situat prop de la
cisterna.

Detall de la porta que dona accés a una
cavitat excavada a la roca.

D'aquesta part, poca cosa més es pot destacar i cal sortir de nou a l'exterior, on, seguint les roques, observem que hi arrenquen algunes teulades i alguns murs que ens poden fer pensar en edificacions semblants a les ja descrites, però de les qual no tenim més restes. Aquestes edificacions, totalment derruïdes, podrien correspondre, segons Marcel·li Audivert, a les restes de la casa del Governador de les illes Medes.

Finalment, cal dir que davant de la cisterna i d'aquesta última casa s'estenia un petit hort del qual encara conservem alguna fotografia.

Com s'organitzaria la fortificació de les illes Medes

És possible, a partir d'aquest treball, explicar com devia funcionar en conjunt a defensa de les illes? Certament, pensem que els nostres resultats són ara per ara poc definitius i que caldrà fer-ne estudis més complets. Malgrat això, hem volgut apuntar algunes pautes que ens semblen interessants sobre el funcionament de la fortalesa de les illes Medes.

Si fem una anàlisi de l'entorn de les illes, endevinarem el perquè de moltes de les construccions de les Medes. Hem de partir de la base de respondre quines eren les dificultats que suposava una fortalesa en aquest paratge.

En primer lloc, la vida de la guarnició havia de quedar fora del blanc directe d'un probable enemic situat a la costa de l'Estartit. Aquest era un condicionant molt clar: quan els generals Green i Eroles intenten instal·lar-s'hi, l'any 1811, han de marxar donada la intensitat del foc del francesos des del cap de la Barra. Un cop apresada aquesta lliçó, les edificacions se situaran sempre en una vall no visible directament des de la costa.

La vida dels homes de les illes girava també a l'entorn del manteniment d'un port que els portés subministres regularment, atesa la precarietat de recursos de l'illa. A més, des d'aquest port s'hauria de poder emprendre accions militars a terra. Calia, doncs, disposar d'un port ben protegit per a les naus. Apuntem la possibilitat de dos embarcadors a l'illa: un usat en temps de guerra i l'altre només utilitzat en temps de pau. En cas de guerra, l'embarcador que oferia més protecció es trobava entre la Meda Gran i la Meda Petita; encara la toponímia recull en aquesta zona el nom de l'Embarcador. Al seu voltant s'endevina un complex sistema de protecció.

Des de l'illa Gran, un emplaçament de bateries protegia aquest embarcador i alhora les edificacions situades molt a prop. Des de la Meda Petita, es complementava la defensa d'aquesta zona portuària amb un emplaçament de bateries i una torre. La utilització d'aquest embarcador en cas de guerra és òbvia: des de terra no es podia fer blanc en aquest punt i els de les Medes podien rebre subministrament, ajut o iniciar accions sobre la costa sense cap perill. En moments de pau, s'utilitzaria l'embarcador actual situat a la façana sud-oest de l'illa.

Hi ha encara un darrer punt a tenir en compte: les illes podien ser atacades per mar o per terra en qualsevol moment. La pregunta que cal respondre ara és com podien defensar-se des de la fortificació. A part de la defensa ja esmentada de l'embarcador, situat entre la Meda Gran i la Petita, a la part nord de l'illa hi ha una línia d'emplaçaments de bateries que controla la costa i un probable accés d'un enemic per mar. A la part sud-oest aquest accés per mar és molt més evident, atès que en el lloc s'hi troba una bona zona de desembarcament, l'actual embarcador. Calia, doncs, protegir des del planell de l'illa el seu accés amb una ampla franja de bateries. Malgrat això, un cop l'enemic procedís a desembarcar es feia difícil des de dalt controlar els seus moviments. Per aquest motiu, va instal·lar-se en una cota més inferior, prop de l'embarcador, una casa de guàrdia que alhora controlava l'embarcador i el camí d'accés al cor de la fortalesa de l'illa Gran.

Les Medes als anys 30. Fotografia de Fagnoli.

La comparació d'una fotografia feta per Fagnoli els anys 30 (fotografia 8) i una d'aquesta primavera (fotografia 9) ens mostra l'estat de deteriorament

Les Medes a l'actualitat

de totes les edificacions de la Vall. Les herbes han començat a envair els teulats i tota la zona exterior de les edificacions; els interiors, sense sostre protector, han estat oberts a les inclemències meteorològiques i a l'establiment dels últims invasors de les illes: els gavians -considerablement agressius, tal com ho degueren ser els primers pirates, després els francesos i últimament els espanyols.

Ja per acabar, hem volgut fer un comentari de la toponímia que fa referència als episodis més significatius de la història de les illes, noms que han sobreviscut a les cultures i a la gent que els han creat. Són, doncs, autèntics records de temps passats.

Prop de l'actual embarcador, la punta del frare Fuster ens recorda l'existència d'un monestir d'època medieval a l'illa. Hi ha també noms, evidentment, de l'època dels pirates: la punta del Moro, les ulleres del Moro, entre la Meda Gran i la petita... Ara bé, la toponímia més nombrosa pertany a l'època de la fortificació de les illes: la casa de la Guàrdia, prop de l'embarcador; la casa del Governador, prop de la cisterna. Hi ha noms que fan referència a l'existència d'armes de foc: el canó esmorrellat al sud de la Meda petita, la punta i el racó de la Coetera, sota l'emplaçament de bateries a la façana nord de la Meda Gran...

*Candi Mundet
Antoni Roviras*

NOTES:

- 1 PELLA y FORGAS, J. *Historia del Ampurdán*. Barcelona, Tasso y Serra, 1883, pg. 209.
- 2 PELLA y FORGAS, J. op.cit. pàg. 458.
- 3 BATLLE, C. "El monasterio de San Miguel de las Medas y las órdenes militares" a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXIII, 1976-77, pàgs. 333-351.
- 4 SÀBAT, A. *Llibre de la Verge Reyna y Martyr Santa Catharina Alexandrina, y de sa santa Casa en la montanya de Mongri y en la Vall de aquella dit Font Aribosa construida. Compost per Andreu Sabat notary Real de la Vila de Torroella de Mongri any mil sis cents setanta y dos* (edició manuscrita).
- 5 GRAHIT i GRAU, J. *Partes inéditos sobre Gerona en 1809*, a A.I.E.G, volum 13, any 1959.
- 6 CONDE DE TORENO. *Guerra de la Independencia. La derrota de Napoleón*, vol II, 1978, pàg. 45.
- 7 CONDE DE TORENO, op. cit. pàg.46.
- 8 *Destino*, núm. 1554.
- 9 MASSANÉS, J. *Plano geométrico de las Islas Medas. Servicio Cartográfico del Ejército, Madrid. Archivo de planos, 1811.*
- 10 AUDIVERT, M. *L'Estartit i les Illes Medes*, 1971, pàg. 164.
- 11 *Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament de Torroella de Montgrí. (1805 - 1841)*, AHTM, folis 109-112.